

مقدمه ای بر بازار بورس انرژی

دربازار بورس یکی از مکانیزمهای اقتصادی مطمئن و شفاف برای قیمت گذاری محصولات می باشد. در اوایل دهه ۸۰ ایده تاسیس بورسی برای انجام معاملات نفت طی فرآیندی مشترک میان وزارتخانه های نفت و اقتصاد شکل گرفت. در فاز نخست برای محقق شدن این ایده در اواخر بهمن ۱۳۸۶ مبادلات فرآورده های نفت و پتروشیمی در بازار سرمایه آغاز گردید. همزمان با فعالیت هایی در راستای شکل گیری بورس نفت، شورای عالی بورس در خرداد ۱۳۸۷ با راه اندازی بورس برق به علت وجود زیر ساخت های عملیاتی و تمرین شده قبلی و در ادامه توسعه بازار برق کشور نیز موافقت کرد. شورای عالی بورس و اوراق بهادار در جلسه ۳۰/۳/۱۳۹۰ با تجمیع درخواست های جداگانه برای راه اندازی بورس نفت و برق به راه اندازی بورس انرژی رای داد. بر این اساس بورس انرژی به عنوان چهارمین بورس کشور جهت عرضه محصولات نفت و مشتقات نفتی، برق، گاز طبیعی، زغال سنگ، حق آلودگی و سایر حامل های انرژی شکل گرفت. متعاقب صدور مجوز فعالیت بورس انرژی و برای تعیین گروه های سهامداری این بورس، سازمان بورس و اوراق بهادار، فراخوانی را در تاریخ ۵/۴/۱۳۹۰ جهت مشارکت نهادهای مالی و فعالان صنعت نفت، گاز و فرآورده های نفتی، برق و با قید ترکیب ۶۰ درصد نهادهای مالی، ۲۰ درصد فعالان صنعت برق و نفت و ۲۰ درصد عموم مردم و سقف ۵/۲ درصد برای هر متقاضی منتشر نمود و خوشبختانه بعد از فراز و نشیب های مختلف در ۱۹ اسفند سال ۱۳۹۱ بازار بورس انرژی کشور فعالیت رسمی خود را آغاز کرد

بی شک یکی از زیربنایی ترین تحولات مدیریتی سال های اخیر در حوزه های انرژی و اقتصاد که می تواند تاثیر متناسبی نیز در بازار های منطقه ای انرژی نیز بگذارد افتتاح بازار بورس در کشور است. بورس انرژی کارکردهای متعددی دارد که به گفته اولین مدیرعامل شرکت بورس انرژی این بازار با هدف کشف قیمت عادلانه و رفع انحصار و به عنوان نماد خصوصی سازی در راستای اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی راه اندازی شده است. ضمناً از فرایند منطقی مدیریت بازار بورس انرژی نتایج زیر نیز حاصل میگردد.

۱- شفافیت بیشتر اطلاعات و قیمت

چون قیمت در این بازار (همچون سایر کشورها) بر مبنای عرضه و تقاضا تعیین و مشخص خواهد شد دارای شفافیت عمومی است و باعث ایجاد یک اعتماد عمومی در منطق رفتاری بازیگران بازار انرژی خواهد شد. شفافیت اطلاعات نیز که مربوط به مشخصات و ویژگی های تولیدکنندگان، فروشندگان و خریداران برق، میزان واقعی تولید و توان عرضه آنها، همچنین زمان مشخص تحویل برق است، هم به بهبود فضای کار و رقابت تولیدکنندگان کمک می کند و هم امکان انتخاب درست را برای خریداران فراهم می آورد.

۲- کشف سریعتر قیمت

فضای واقعی عرضه و تقاضا بین مشتری و تامین کننده این امکان را ایجاد می نماید که خریدار و فروشنده در بورس به توافق برسند و قیمت واقعی کشف شود و طبیعی است و هر کجا لازم باشد قیمت ها کاهش یا افزایش خواهد یافت.

۳- مدیریت بنوسان قیمت بر اساس واقعیتهای بازار و صنعت

در بورس انرژی به دلیل فضای رقابتی واقعی نقطه تعادل نوسانات قیمتی بر منطق عرضه و تقاضا بوده و خود به خود مدیریت می شود. ضمناً رقابت باعث افزایش کیفیت می گردد و کاهش قیمت به عنوان یک اهرم رقابت عمل کرده و قیمت به کمترین میزان خواهد رسید.

۴- امکان نظارت بیشتر بر معاملات و ردیابی تخلفات

فضای رسمی خرید و فروش؛ امکان نظارت و پایش مستمر اطلاعات معاملات را فراهم نموده و تجربه تاریخی اینگونه بازارها نشان دهنده سلامت عمومی رفتارهای اقتصادی آنها است

۵- پوشش ریسک

کاهش ریسک ناشی از نوسان قیمت‌ها و کاهش ریسک تجاری در جمهوری اسلامی ایران از طریق اعمال روشهای مدیریت ریسک به نوعی پوشش ریسک مناسبی در این بازار ایجاد می نماید

۶- تأمین بازار عادلانه و بیطرف و بالا رفتن سطح اعتماد بخش خصوصی و زمینه سازی برای حضور این بخش

۷- سهولت پیوستن به بازارهای منطقه ای و جهانی و برقراری امکان مبادلات یکجانبه، دو طرفه و چند گانه با کشورهای منطقه

۸- امکان خرید و فروش سهام شرکت‌ها و نیروگاه‌های حوزه برق و انرژی علاوه بر خرید و فروش انرژی تولیدشده،

۹- توسعه بازار سرمایه

بازار سرمایه کشور در سالهای اخیر از رشد خوبی برخوردار بوده است. ارزش بازار سرمایه که در سال ۱۳۸۴ معادل ۳۲۰۰۰ میلیارد تومان بود، در پایان سال ۱۳۹۰ به ۱۲۸۰۰۰ میلیارد تومان افزایش پیدا کرد و در حال حاضر حدود ۱۶۶۰۰۰ میلیارد تومان می باشد (این درحالی است که ارزش فرا بورس هم باید به آن اضافه شود). شاخص قیمت کل از ۹۴۵۰ واحد در سال ۱۳۸۴ به ۲۵۹۰۰ واحد در پایان سال ۱۳۹۰ رسیده و در حال حاضر حدود ۳۷۰۰۰ واحد می باشد.

شاخص قیمت و بازده نقدی که می تواند عایدی بازار بورس را نشان دهد از ۲۶۸۵۰ در سال ۱۳۸۴ به حدود ۱۰۵۴۰۰ در پایان سال ۱۳۹۰ و به حدود ۱۵۷۶۰۰ در بهمن ۱۳۹۱ افزایش یافته است.

علی رغم رشد مناسب بازار سرمایه در کشور همچنان فاصله معنی داری با بازار سرمایه در کشورهای پیشرفته وجود دارد. ایجاد بورس انرژی علاوه بر توسعه ابزاری از طریق توسعه نهادی به رشد بیشتر بازار سرمایه کمک نموده و افزایش سهم و عمق این بازار در تأمین مالی کشور را در پی خواهد داشت.

۱۰- امکان مشارکت در سرمایه گذاری مولد برای مردم

با توجه به اینکه رشد اقتصادی و کاهش تورم تنها از طریق جهت دهی نقدینگی موجود در اقتصاد به سمت بخش های مولد امکان پذیر می باشد، ایجاد شرایط لازم به منظور کانالیزه نمودن نقدینگی به سمت بخش تولید از الزامات اصلی برای دستیابی به رشد اقتصادی است. در این راستا افزایش بازدهی بورس به ۴۷ درصد در بهمن ماه سال ۱۳۹۱ می تواند مشوق مناسبی برای جذب سرمایه های مردم و سوق دادن آنها به سوی بخشهای تولیدی کشور می باشد، ایجاد بورس انرژی بازار جدیدی برای جذب سرمایه های مردم به سمت بخش های تولیدی و تحقق هدف فوق الذکر خواهد بود.

افزایش شاخص قیمت و بازده نقدی از ۱۰۵۴۰۰ در ابتدای سال به ۱۵۷۶۰۰ در بهمن ماه بازدهی نزدیک به ۵۰ درصد را برای سرمایه گذاری در بازار سرمایه نشان می دهد. این موضوع بیانگر این است که بازار سرمایه علاوه بر کارکردهای مهمی که در سیاست اقتصادی دارد انتخاب مناسبی برای سرمایه گذاری افراد است. با این تفاوت که فرد با سرمایه گذاری در این بازار می تواند از آثار مثبت

سرمایه‌گذاری خود در اقتصاد کشور نیز مطمئن باشد. بورس انرژی با ایجاد یک نهاد جدید و احتمالاً ارائه ابزارهای جدیدتر می‌تواند دامنه انتخاب افراد برای سرمایه‌گذاری را افزایش دهد.

۱۱- انرژی‌گذاری بر برخی ساختارهای اقتصادی کشور

ایجاد بورس انرژی در صورت موفقیت یک تحول در ساختار اقتصادی و تجاری کشور محسوب می‌شود، به گونه‌ای که بخش‌های مالی، بانکی، بیمه، گمرکی، بازرگانی، حمل و نقل، فناوری اطلاعات، اجرایی، قانون‌گذاری و صنعتی کشور از آن تأثیر خواهند پذیرفت.

۱۲- افزایش درآمدهای نفتی

احتمال افزایش درآمدهای حاصل از فروش حامل‌های انرژی بخصوص نفت خام و فرآورده‌های نفتی و به تبع آن افزایش تولید ناخالص داخلی از طریق فروش مناسب نفت و برق، گسترش داد و ستد منطقه‌ای و تقویت نقش ژئواستراتژیک ایران در منطقه و اقتصاد جهانی.

۱۳- ایجاد بازار جدید

بورس انرژی با ایجاد فضایی که تولیدکننده و مصرف‌کننده را به هم نزدیک می‌کند علاوه بر کاهش هزینه مبادلات، فرصت ایجاد و توسعه بازار انرژی را فراهم خواهد نمود. ایجاد بازار آن گونه که در ادبیات اقتصاد توسعه مطرح است می‌تواند مسیری برای توسعه اقتصادی فراهم نماید.

مروری بر روند شکل‌گیری و فعالیت اقتصادی بازارهای بورس معروف جهان نشان‌دهنده؛ تحقق اهداف ذکر شده است که ذیلاً به وضعیت عمومی و تاریخچه تعدادی از آنها پرداخته میشود

بورس‌های معروف جهان

بورس‌های انرژی در مجموعه بورس‌های کالا قرار می‌گیرند. امروزه ده‌ها بورس کالا در سراسر جهان فعالیت می‌کنند که در آنها کالاهای مختلف، از نفت خام و برق و گاز طبیعی تا فلزات و محصولات کشاورزی خرید و فروش می‌شود. برخی از این بورس‌ها تنها یک کالا و برخی دیگر چند کالای مختلف را عرضه می‌کنند. بیشترین تعداد بورس‌های کالا به ترتیب در آسیا، آمریکا، اروپا، آفریقا و اقیانوسیه فعالیت می‌کنند. در آسیا، معروف‌ترین بورس‌هایی که در حوزه انرژی و برق فعالیت می‌کنند و در آنها نفت خام، گاز طبیعی و برق خرید و فروش می‌شود در کشورهای چین، ژاپن، هند، ایران، دبی و نیپال واقع شده‌اند. در این بازارها علاوه بر موارد پیش‌گفته، محصولات هم‌چون فرآورده‌های نفتی و تولیدات پتروشیمی نیز عرضه و معامله می‌شود. در آمریکا بازار بزرگ در شهرهای نیویورک، شیکاگو، آتلانتا، نیوهمپشایر و کالیفرنیا محصولات هم‌چون نفت خام و دیگر محصولات حوزه انرژی را عرضه می‌کنند. بازار مبادلات کالای نیویورک مرکز عرضه نفت خام سبک آمریکا (وست‌تگزاس اینترمدیت) است که یکی از شاخص‌های مهم در قیمت‌گذاری بین‌المللی نفت خام به شمار می‌رود. در قاره اروپا، شهرهای لندن، آمستردام هلند، وین اتریش و لایپزیک آلمان دارای بورس‌های انرژی هستند. نفت خام برنت دریای شمال که دیگر شاخص اصلی برای تعیین بهای نفت خام به شمار می‌رود، در بازار ICE لندن مورد دادوستد قرار می‌گیرد. در آفریقا نیز بازار معاملات کالای آفریقا واقع در شهر نایروبی کشور کنیا، محصولات و فرآورده‌های نفتی عرضه می‌کند. در اقیانوسیه نیز بازار ASX استرالیا در کنار گاز طبیعی، محصولات کشاورزی، زغال‌سنگ و برق نیز عرضه می‌کند.

نایمکس

یکی از بزرگ‌ترین و معروف‌ترین بازارهای کالای جهان، بازار مبادلات کالای نیویورک یا نایمکس است. گروه CME شیکاگو مالک و گرداننده این بورس است. بورس نایمکس در نیمه‌های قرن نوزدهم میلادی و در پی تلاش تجار و تولیدکنندگان کالاهای مختلف برای تسهیل روند خرید و فروش پایه‌گذاری شد. به تدریج قوانین و استانداردهایی برای خرید و فروش محصولات تعیین و اجرایی شد. در سال

۱۸۷۲ تعدادی از تولیدکنندگان محصولات لبنی برای خریدوفروش محصولات خود، بورس کره و پنیر نیویورک را پایه‌گذاری کردند. در اندک مدتی، تخم‌مرغ نیز در این بازار عرضه شد. در سال ۱۸۸۲ با افزوده‌شدن چند محصول دیگر این بازار به بازار مبادلات کالای نیویورک تغییرنام پیدا کرد. بورس‌های کالای جهان تاثیر زیادی در روند دادوستد نفت خام، گاز طبیعی و فراورده‌های نفتی و تعیین قیمت واقعی آنها دارند. به‌طور معمول، بهای نفت خام در سطح جهان برپایه عرضه و تقاضا تعیین می‌شود و بورس‌های انرژی نقش مهمی در این میان بازی می‌کنند.

بورس برق

از نظر تعاریف اقتصادی، برق نیز نوعی کالا به شمار می‌رود و همچون سایر کالاها دادوستد می‌شود. نقش برق در جهان امروز و جایگاه آن در رشد و توسعه صنایع مختلف به حدی بود که تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان این کالا را به ایجاد بازاری برای خریدوفروش آن ترغیب کرد. این اتفاق در دهه ۱۹۸۰ میلادی رخ داد. در سال ۱۹۹۰ اتفاقی مهم در بازارهای برق جهان رخ داد که خصوصی شدن صنعت برق بریتانیا در زمان وزارت مارگارت تاچر بود. پس از آن امر به الگویی برای بسیاری از کشورها تبدیل شد و در کشورهای استرالیا و نیوزیلند تکرار شد. در حال حاضر بازارهای مهم برق جهان در آمریکا، اروپا (کشورهای اسکاندیناوی، آلمان، هلند، دانمارک، جمهوری چک، بلژیک، لهستان) و آسیا (هند، ژاپن، فیلیپین، سنگاپور) مشغول فعالیت هستند. مقررات خریدوفروش، عرضه و انتقال برق به‌صورت جهانی مورد پذیرش همه کشورهای فعال در این حوزه قرار دارد. همه ساله نهادها و سازمان‌های مختلف با برگزاری نشست‌های متعدد به ارائه طرح‌ها و برنامه‌های جدید برای بهینه کردن روند عرضه و مبادلات برق در بورس‌های برق می‌پردازند

ضرورت‌های ملی و بین‌المللی حضور موثر و فعال کشور در حوزه سیاست و اقتصاد انرژی و نقش موثری که بازار بورس انرژی برای تحقق اهداف ایف می‌نماید؛ توجه جدی به این مجموعه جدید و مدیریت فراگیر آن را مورد تاکید قرار می‌دهد. در این فرایند به اهدافی که بازار بورس انرژی می‌تواند به تحقق آنها کمک کند اشاره می‌گردد:

(۱) توسعه و تقویت نظام تامین مالی

بخش اصلی تأمین مالی مورد نیاز در اقتصاد بر عهده نظام مالی و نهادهای مالی موجود در آن (شامل بازارهای پول، سرمایه و بیمه) است.

از یک طرف به منظور دستیابی به اهداف رشد و توسعه اقتصادی مندرج در اسناد بالادستی نیاز به سرمایه‌گذاری و به تبع آن منابع مالی وجود دارد. بررسیها نشان داده است برای دستیابی به اهداف رشد برنامه پنجم توسعه ظرفیت تامین مالی کشور تقریباً باید دو برابر شود. تحقق چنین ضرورتی در کشور، شرایطی استثنائی برای حضور بیشتر بخش خصوصی و صاحبان سرمایه در فعالیت‌های مولد اقتصادی را فراهم می‌آورد.

یکی ویژگی نظام تامین مالی ایران در سالهای گذشته بانک محور بودن است. این ویژگی در کنار سایر مسائل اقتصاد ایران مثل وابستگی به درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت باعث شده است، نظام تامین مالی کشور ساختاری تورم‌زا پیدا کند. زیرا غالباً پایه پولی در معرض فشارهای ناشی از افزایش ذخایر خارجی بانک مرکزی (اثر درآمدهای ارزی حاصل از نفت)، خالص بدهی دولت به بانک مرکزی (اثر ساختار تامین مالی بخش عمومی) و بدهی بانکها به بانک مرکزی (اثر تامین مالی فعالیتهای خصوصی یا توسعه‌ای) بوده است. در این ساختار تقاضا برای منابع مالی منجر به افزایش تورم می‌شود و در مرحله افزایش تورم خود انگیزه‌ای برای منابع مالی جدید برای پوشش هزینه‌های مربوط به افزایش قیمت‌ها می‌گردد. بدین ترتیب، چرخه‌ای معیوب در اقتصاد شکل می‌گیرد. بدیهی است توسعه نهادهای بازار سرمایه از جمله بورس انرژی می‌تواند راهی برای رها شدن از این نوع چرخه‌های معیوب باشد.

در این راستا ایجاد بورس انرژی می‌تواند مسیر توسعه بازار سرمایه را از طریق تعمیق آن و تنوع بخشی به ابزارهای تامین مالی فراهم نماید و از طرف دیگر، تامین مالی پروژه‌های نفتی را از طریق ارائه ابزارهای نوین مالی از جمله فروش اوراق مشارکت، اوراق صکوک، اوراق سلف نفتی، ترانزیت و سوآپ نفت کشورهای همسایه و عرضه نفت سایر کشورها در بورس نفت ایران و متقابلاً عقد قراردادهای همکاری با بورس‌های منطقه ای و بین‌المللی در جهت عرضه نفت ایران در دیگر بورسها و گردش مالی گسترده تسهیل کند.

۲) تحقق اهداف اصل ۴۴ قانون اساسی و خصوصی سازی

کاهش تصدی‌گری دولت در اقتصاد در راستای کاهش نقش مداخلاتی و مالکیتی و افزایش جنبه نظارتی و هدایتی دولت و تلاش در جهت ارتقاء جایگاه بخش خصوصی از اهداف کلیدی سیاستهای کلی اصل ۴۴ قانون اساسی می‌باشد. مطابق این اصل تکلیف شده است که تولید و توزیع به بخش خصوصی واگذار گردد. راه‌اندازی بورس انرژی گامی مهم در راستای تعامل هر چه بهتر تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان انرژی‌های مختلف می‌باشد و همچنین شتاب بخشیدن به جریان خصوصی سازی و ایجاد فرصت‌های جدید برای توسعه فعالیت بخش خصوصی را فراهم خواهد نمود. در واقع بورس انرژی و خصوصی سازی بخش تولید و توزیع انرژی لازم و ملزوم یکدیگرند. بدین ترتیب، همانگونه که بازار بورس کشور در سالهای گذشته نقش مهمی در اجرای سیاستهای کلی اصل ۴۴ قانون اساسی ایفا کرده است، بورس انرژی می‌تواند اجرای آنرا در بخش انرژی تسریع و تسهیل نماید.

۳) قیمت گذاری شفاف و مطمئن

یکی از مسائل اصلی فضای اقتصادی تعیین قیمت است. این موضوع یکی از مباحث پیچیده علم اقتصاد نیز می‌باشد. در مورد انرژی برخی کالاها دارای قیمت‌های مشخص جهانی هستند ولی برخی دیگر فاقد ساز و کار قیمتگذاری معینی می‌باشند. راه‌اندازی بورس انرژی از طریق کشف قیمت‌های رقابتی و مبتنی بر شفافیت می‌تواند به ایجاد یک بازار مطمئن کمک کند. طبیعی است وجود بازار خود می‌تواند انگیزه مهمی برای شکل‌گیری فعالیتهای اقتصادی باشد. از طرف دیگر، برخی ویژگی‌های بازار سرمایه نظیر ابزارهای معاملات آتی می‌تواند نوسانات قیمت را پوشش داده و از ریسک قیمتی و نا اطمینانی ناشی از آن بکاهد.

ضمن تاکید مجدد بر نقش اجتناب ناپذیر و مثبت بازار واقعی بورس انرژی در معادلات اقتصادی کشور و تاثیر قابل ملاحظه بر اقتصاد منطقه و بین‌المللی؛ پیشنهاد می‌گردد راهبرد بازار فوق بر منطق همگرایی داخلی و براساس نقشه راه منعطفی و با حوصله ای ترسیم گردد . ادامه دارد. .